

El repte de la reconciliació interreligiosa¹

Antoni Matabosch

Membre catòlic del Grup de Treball Estable de Religions (GTER)

El tema que he escollit per a aquesta dissertació està present en tota la meva tasca d'estudi, en les publicacions i en el treball personal i pastoral que he realitzat. L'àmbit de l'acomodació de les religions a la nostra societat i a la nostra cultura cada vegada més plural i el de la conciliació i l'harmonia entre les religions m'han semblat sempre cabdals per al bon futur de la societat i de les religions mateixes. La reconciliació que fa un segle s'ha endegat entre cristians n'és un exemple i una primícia.

Diu Hans Küng: «No hi haurà pau entre els pobles de la terra sense pau entre les religions del món; i no hi haurà pau entre les religions sense diàleg entre elles.» Una gran part del futur de Catalunya es juga en la capacitat de diàleg a tots els nivells, i serà també bàsic per resoldre el pluralisme religiós. S'hauria de construir un món de germans, com diu Amadou Hampâté Bâ: «Si penses com jo, ets el meu germà. Si penses diferent de mi, ets dues vegades el meu germà, perquè gràcies a la riquesa que m'aportes i a la que et dono, comencem a enriquir-nos mútuament i a ser dues vegades germans.»

1. De la uniformitat a la diversitat de la nostra societat

No hi ha cap dubte que a Catalunya, com al conjunt d'Espanya, el pluralisme religiós ha augmentat extraordinàriament en els darrers de-

cennis. Fa una quarantena d'anys, la nostra societat era molt més uniforme en pensaments i criteris. El conjunt de la població era catòlica, o almenys es declarava catòlica, i l'excepció l'eren els no catòlics (membres d'altres confessions cristianes, d'altres religions, ateu o agnòstics).

El sociòleg Joan Estruch² calcula que l'any 1961, un segle després de la creació de les primeres comunitats evangèliques, hi havia a Espanya uns 30.000 protestants i 425 llocs de culte. Es desconeix la quantitat de membres dispersos que hi havia d'altres religions. No existia cap lloc de culte musulmà, i se sap de l'existència d'un parell de sinagogues jueves (creades fa un centenars d'anys) i poc més. El fenomen religiós s'identificava clarament amb el catolicisme.

En l'actualitat, l'Estudio Demográfico de España i l'Observatorio Andalusi constata que al començament de l'any 2016 el nombre de musulmans a España era de 1.887.906 persones (un 4,3% de la població espanyola). L'increment de la població islàmica és prou evident, si es compara amb les dades de l'Instituto Nacional de Estadística de 2008, segons les quals a Espanya hi vivien uns 900.000 musulmans i 1.200.000 protestants (comptant nacionals i estrangers). A Espanya, del total de 30.300 llocs de culte, n'hi havia 7.234 de no catòlics (i en concret 4.238 d'evangèlics, deu vegades més que en els anys seixanta del segle passat).

Segons el mateix Estruch, el 1961 vivien a Catalunya uns 6.000 protestants repartits en 82 comunitats, 25 de les quals a la ciutat de Barcelona. Actualment hi ha un total de 8.126 llocs de culte, 1.425 no catòlics, i es calcula que hi ha al voltant d'un milió de persones creients no catòliques, un 50% de les quals són musulmanes (amb 256 oratoris) i un 25% evangèliques (amb 725 llocs de culte). Els llocs de culte ortodoxos han passat d'un a 55 en el mateix període.

Aquest augment de la diversitat religiosa és causat per diversos fenòmens: l'increment vegetatiu, les conversions i, d'una manera molt especial, la immigració d'Amèrica Llatina (protestants), de l'Europa de l'Est (protestants i ortodoxos) i de l'Àfrica i l'Àsia (especialment musulmans).

Els instituts d'estadística català i espanyol han publicat fa ben poc les dades següents. A l'Àrea Metropolitana de Barcelona hi viuen

El nou model que es va imposant avui dia és el *dialogal*. No és tracta tan sols de tolerar l'altre sinó d'intentar entendre'l.

900.000 persones nascudes fora d'Espanya (un 18% del total d'habitants), mentre que el 1996 era només un 2%; i al municipi de Barcelona, 400.000 persones (un 24% del total), mentre que el 1996 eren un 4%. No consta, però, si pertanyen a alguna religió. En tot cas, és un signe evident de pluralisme social, que inclou el religiós.

Com entomem i gestionem aquesta nova situació? No és gens fàcil.

2. De la controvèrsia al diàleg

Hi ha una llarga història de maduració de les relacions entre religions. L'actitud més antiga i més simple és l'*aïllacionisme*, és a dir, fer com si els altres no existissin. D'aquesta actitud es va passar a la *indiferència* o menyspreu, que va desembocar sovint en controvèrsia i *confrontació*, a voltes violentes. En èpoques més recents s'ha iniciat una actitud de coexistència o *tolerància* (una acceptació distant de l'altre).

El nou model que es va imposant avui dia és el *dialogal*. No és tracta tan sols de tolerar l'altre, d'acollir-lo, sinó d'intentar entendre'l. De descobrir que l'altre m'és complementari, que jo no soc sense l'altre. Encara més: que l'altre és part de mi mateix.

Aquest model dialogal va néixer de les relacions entre confessions cristianes, en l'anomenat *moviment ecumènic*, que es proposa la reconciliació de les confessions cristianes. Més endavant s'amplià i s'aplicà al trobament i a les relacions entre cristianisme i cultures, tot cercant una bona acomodació del cristianisme en les cultures, i posteriorment s'emprà en les relacions entre religions, en el que es podria anomenar una actitud de conciliació i harmonia.

Aquest és, doncs, el nostre itinerari: ecumenisme-cultura-religions.

3. Precedents

Indico tot seguit quins han estat els precedents d'aquest itinerari que acabo d'indicar:

a) *L'ecumenisme: el diàleg reconciliador entre confessions cristianes*. El cristianisme ha viscut tres grans moments de fractura: al segle v (esglésies orientals), al segle xi (esglésies ortodoxes) i al segle xvi (reforma protestant). Les comunitats cristianes sempre han vist les divisions com un escàndol i com una situació anòmala i han intentat refer la unitat. Fins fa cent anys, però, els intents d'unitat passaven pel desig que els dissidents «retornessin» al si de l'Església catòlica. Aquest desig de retorn o d'absorció d'uns i el refús a retornar-hi dels altres ha dominat el panorama cristià fins fa tot just un segle.

El 1910 s'inicià un moviment anomenat *ecumènic* en el si del protestantisme i poc més tard assumit progressivament pels ortodoxos (en el Consell Mundial d'Esglésies) i finalment pels catòlics (en el Concili Vaticà II en els anys seixanta). Els eixos bàsics de la nova manera de relacionar-se foren: la consideració dels valors cristians dels altres; la voluntat d'anar a les arrels comunes de tots els cristians a fi d'establir una base compartida; i el fet de caminar junts a fi d'aprendre dels altres i així anar-nos acostant a la reconciliació i a la reconstrucció de la unitat trencada. Ja no es tracta de reconvertir o d'absorbir l'altre, sinó de dialogar entre iguals tenint com a meta la unitat que Crist va voler per a la seva Església.

b) *El diàleg entre fe i cultures*. Una primera aplicació dels principis del diàleg ecumènic tingué lloc en una nova manera d'entendre les relacions entre el cristianisme i la cultura. Des del segle xvi hi ha un progressiu distanciament entre el catolicisme i la modernitat. El catolicisme es va sentir progressivament més incòmode i va tendir a crear el seu propi món, i la cultura es va anar, primer, allunyant del pensament cristià i, més tard, en bona mesura, posant-s'hi en contra. Pau VI va dir: «La ruptura entre Evangeli i cultura és sens dubte el drama del nostre temps.»

Des del Vaticà II es veu molt clar que cal refer els ponts i tendir-ne

Si es pretén que la fe cristiana sigui rellevant, s'ha de *reinculturar* contínuament a partir del que aporten els canvis culturals.

de nous, dialogar, mirar que hi hagi una fecundació mútua entre la cultura i el missatge de l'Església, una fructuosa acomodació a la societat actual; és a dir, un diàleg en profunditat, que s'ha batejat amb el nom d'«inculturació de la fe», i que consisteix en un doble moviment: d'una banda, la fe ha d'apreciar i assumir críticament la cultura i, de l'altra, la fe s'ha de fer carn de la cultura, és a dir, fer el possible perquè la cultura en què vivim expressi i alimenti la nostra humanitat i la presència en el món, d'acord amb el missatge i amb les esperances de l'Evangeli. En una mútua fecundació i acomodació.

Amb tot, hi ha el perill de fer irrellevant el cristianisme. El cristianisme és rellevant en una cultura, en un lloc concret, quan aquesta fe es viu des de les coordenades de la família, de la vida de la ciutat i de la cultura. Quan es viuen aquestes realitats culturals, empeltades al cristianisme, és que es pot dir que la fe cristiana és rellevant per a aquella persona, per a aquella cultura, perquè li aporta valors molt profunds. El món canvia ràpidament. La inculturació no es fa una vegada per sempre més. Si es pretén que la fe cristiana sigui rellevant avui dia, s'ha de *reinculturar* contínuament a partir del que aporten els canvis culturals. No es tracta ni de canviar l'essencial de l'Evangeli, ni d'acceptar acríticament la cultura de cada moment. Cal optar per un enriquiment mutu. Cal ser fidels als dos mons sense viure amb esquizofrènia. I això només es pot realitzar mitjançant el diàleg.

A la Fundació Joan Maragall hem treballat intensament en aquest camp en els darrers trenta anys.

4. Les religions en la societat plural

Entrem ara al cor de l'exposició. Dit d'una manera col·loquial: on col·loquem les religions? Com s'han de relacionar entre elles?

4.1. *La gestió social de la diversitat religiosa (les relacions «ad extra»)*

Les noves actituds dialogals també han influït a l'hora d'entomar i gestionar la pluralitat de religions per part de la societat. Es tracta de les relacions *ad extra* de les religions. Cal escollir el millor model d'encaix de la diversitat religiosa a fi de conservar i incrementar l'harmonia social. Hi ha models de gestió del pluralisme que ajuden i d'altres que dificulten la relació entre les religions i la pau social. En els darrers temps, s'han creat i experimentat tres models.

a) *El model assimilacionista.* És el model propi dels Estats-nació fins a la Segona Guerra Mundial, dels Estats confessionals i de l'Estat laic francès, de tendència jacobina i unificadora. Aquest model posa l'accent en la igualtat dels individus, dels ciutadans, i defensa un refús a l'hora de reconèixer les diferències i els particularismes (anomenats *comunitarismes*) i opta per la primacia de l'homogeneïtat i la cohesió social. Cal assimilar-ho tot, engolir-ho en el que és comú i dominant, i menystenir —o recloure a l'àmbit privat— el que pot ser característic dels diferents grups.

Aquest model de gestió del pluralisme religiós ha estat criticat perquè es fonamenta en una concepció liberal i parcial de l'ésser humà, entès com un ciutadà individual, i no en la seva complexitat cultural i religiosa. Aquest model ha fet crisi a França perquè s'ha demostrat inviable. Posa en crisi una certa laïcitat, anomenada *ortodoxa* o *escolàstica*. El fet de l'islam a França, i en concret el cas de les revoltes dels joves musulmans de fa pocs anys, posà en qüestió aquesta laïcitat estricta i assimiladora.

Aquest model dificulta molt el diàleg entre les religions perquè, per principi, posa moltes traves a la relacions entre els grups humans.

b) *El model pluralista/multicultural.* Aquest model s'ha implantat especialment a Holanda, al Regne Unit i fins al 1971 al Canadà. És una reacció a l'assimilacionisme perquè aquest no respecta la diversitat real. El model multicultural vol afavorir la pau social mitjançant el respecte a les diferents cultures i a les identitats religioses grupals. La

El model multicultural vol afavorir la pau social mitjançant el respecte a les diferents cultures i a les identitats religioses grupals.

identitat de cada grup és un dret. Cada cultura, cada religió, ha de viure lliurement, però en una comunitat separada, sense barrejar-se, sense que se la pugui criticar i sense que hi hagi cap interès envers les altres cultures o religions. Cadascú a casa seva i Déu per sobre de tots; aquest és l'ideal.

Aquest model està sent molt criticat perquè ha provocat situacions socials insostenibles. Amb molt d'encert, Alain Touraine assenyalà: «Si no hi ha valors universals, ¿com es pot evitar que cada comunitat es tanqui en ella mateixa i defensi els seus valors contra els de les altres comunitats, considerades per definició incompatibles amb els seus? El relativisme cultural absolut condueix necessàriament a la segregació i al gueto.»³

Així doncs, el multiculturalisme ha provocat tensions greus, especialment en immigrants de segona o de tercera generació. Es tracta d'un model irrealitzable, que ha fet més mal que bé. Bones intencions, mals resultats.

Tampoc aquest model, per principi, no afavoreix gens el diàleg interreligiós, la conciliació i l'harmonia entre les religions; ben al contrari, ho refusa. No és estrany que hagi fracassat completament, per exemple, a Holanda.

c) *El model intercultural.* Aquest model pretén superar els dos anteriors i proposar-ne un de més equilibrat que promogui d'una manera més eficient la convivència. Posa l'accent en la necessitat d'un procés actiu de canvi d'ambdues parts, les religions i la societat. És una interacció de tots els membres de la societat a fi d'arribar a la integració (dels autòctons i dels immigrants, i dels membres de les diferents cultures). Es parla d'integració intercultural quan respecta les diferències, però en un procés de convergència mútua. L'interculturalisme ha de combinar l'universalisme dels drets amb la particularitat de les experiències. No descansa en la diferència, sinó en el *diàleg* de les cultures

Es parla d'integració intercultural quan respecta les diferències, però en un procés de convergència mútua.

i en el reconeixement per part de cada una d'elles del seu parentiu amb les altres.

Això implica una manera nova d'entendre la identitat. La identitat és el que ens caracteritza, el que constitueix la nostra manera de ser i de viure, el que ens fa diferents dels altres. Hi ha, amb tot, dues maneres d'entendre la identitat: una és la identitat forta, tancada (aquella que al segle XVIII formà els Estats moderns), que consisteix en una autoafirmació estàtica i essencialista, i una altra és la identitat més dinàmica, alhora estable i canviant, com a resultat del que ha rebut de la història i de les riques relacions que ha establert amb el seu entorn. Cerca, per tant, un equilibri entre la identitat i la integració, en un procés d'interacció constant.

4.2. *Les relacions intrarreligioses*

Hem d'examinar ara la millor manera de relacionar les religions entre elles: són les relacions *ad intra*. Examinarem, d'una banda, les qualitats d'una bona relació i, de l'altra, les diverses formes que pot tenir un diàleg, amb una especial atenció al diàleg pròpiament doctrinal.

4.2.1. Les qualitats d'una bona relació

En tots els àmbits de la vida social o política, i també entre les religions, per establir unes relacions fluides i fructíferes, calen cinc actituds o qualitats:

a) *El trobament entre persones*. Les relacions interpersonals han de ser el punt de partida de tota relació fructífera, sòlida i duradora. Es tracta de reconèixer l'altre creient com un tu, com una persona; de mostrar una obertura a qui és igual que tu mateix, sinceritat sense

doble fons, honestetat, confiança en el valor tant de la pròpia paraula com de la de l'altre, respecte recíproc que tracta l'altre amb consideració (mostrant així que és important per a mi) i un grau creixent d'amistat, d'afecte, d'amor fraternal. El menyspreu, l'allunyament, el fet de posar distància impedeix tota mena de relació fructífera. Els diferents, els que venen de fora, no són inferiors a nosaltres. Simplement són diferents. La por al desconegut se supera posant-se en el lloc de l'altre per entendre'l. Cal convertir l'estrany en hoste, en convidat.

b) *Netejar la memòria històrica*. Un altre pas a fer en el camí de les relacions interreligioses és llevar els prejudicis històrics, purificar la imatge que ens han transmès de l'altre: millorar el que en sabem potser de manera esbiaixada. Es tracta de purificar allò que el pas dels segles ha anat passant de generació en generació i que impedeix l'apropament: estereotips, males imatges, fets històrics. Cal destriar i veure què es pot redreçar i per què caldrà demanar perdó.

Fem un exercici personal: què ens ve a la ment quan parlem de moros, gitanos, romanesos, negres africans? Quantes històries no ens n'han explicat... Quants estereotips no hem rebut!

c) *El coneixement de l'altre*. «Qui no coneix no pot estimar», diu sant Agustí. És a dir, no hi pot haver veritables relacions entre persones sense un coneixement ben objectiu dels altres. Saber qui són, què creuen i quina és la realitat actual, sovint complexa i plural, de les altres religions és la condició indispensable, tot i que no suficient, per a un intercanvi eficaç. D'aquí ve la gran importància que s'ha de donar a l'estudi de les religions comparades, que ens endinsa de manera realista en el que és cada religió, en les pluralitats internes (a voltes molt complexes) que el componen, en les seves contradiccions més enllà de les aparences i que poden ser enganyoses. Tornem a preguntar-nos si sabem que rere les paraules o conceptes com *islam*, *protestantisme* o *budisme*, hi ha una complexitat molt gran, més enllà de clixés fets. Si no es té en compte la realitat, no hi ha cap possibilitat d'un acostament sincer i real. Per exemple, el terrorisme no forma part del veritable islam, sinó que n'és, sens dubte, una perversió i una manipulació.

La por al desconegut se supera posant-se en el lloc de l'altre per entendre'l.

d) *Valorar les bases comunes de les religions.* Un camí que facilita la relació i el diàleg entre les religions és trobar, detectar, el que uneix les tradicions religioses per sobre o més enllà d'allò que les diferencia. Per exemple, en primer lloc, ser conscients que el fet religiós és un fenomen universal i, en principi, positiu. No hi ha hagut mai cap societat sense expressions religioses. El segon element coincident és el terreny del que és humà, des dels problemes personals als temes socials. Es tracta de la gravetat i de la urgència dels problemes que afecten tots els humans arreu: guerra, injustícies socials, desigualtats, migracions, fam, etc. És un camp comú, una base indubtable per fer camí. Només cal veure la tasca de Religions per la Pau arreu del món. I el tercer és un front comú davant els perills que amenacen cada vegada més totes les religions: el secularisme, la indiferència i l'ateisme.

e) *El respecte de la diferència.* L'adhesió ferma a la pròpia religió no ha d'implacar que no es reconegui el que hi ha de valuós en totes les religions. La reciprocitat no és relativisme, ja que no posa en dubte la pròpia identitat, sinó que només afirma la qualitat religiosa present en les altres religions. El respecte a la diferència implica un trobament amb l'altre en tant que altre, diferent, divers, tant en qüestions més secundàries com en les més profundes. Implica la renúncia a tota posició de privilegi, a intentar assimilar l'altre (o tendir a la conversió com a principi i mètode). També exigeix desistir de ser simplement neutrals o d'optar només per la tolerància en el sentit de suportar o permetre a desgana. Més aviat es tracta d'una actitud activa, de respecte profund. N'hi ha que la relacionen amb la humilitat.

Aquestes actituds ens allunyen de la xenofòbia, de l'odi a l'estrany. I tant de bo ho apliquéssim a tots els problemes de la societat.

La reciprocitat no és relativisme, sinó que només afirma la qualitat religiosa present en les altres religions.

4.2.2. Les diverses formes de diàleg interreligiós

Segons el meu parer, hi ha cinc formes o nivells de diàleg:

a) *El diàleg de la vida quotidiana.* És una forma de relació en què les persones s'esforcen per viure el dia a dia amb un esperit de contacte amable amb els altres, compartint les joies i les penes, els problemes i les preocupacions humanes. Aquest esperit d'obertura implica un interès vers algú que és diferent de nosaltres, en el nostre cas que pertany a una altra religió i sovint a una altra cultura. Això implica una actitud d'acolliment, és a dir, d'esperit de relació. Es tracta d'una disposició a la trobada, a l'oferta i a l'acceptació d'invitacions recíproques, d'una disponibilitat a donar ajut o simplement a ser-hi quan calgui.

Es pot anomenar diàleg, en sentit ampli, perquè hi ha un cert grau de comunicació i d'intercanvi amb els veïns, a l'escola, a la feina, al barri. En aquest sentit, tothom pot i ha de dialogar: és una manera de ser interreligiós en el dia a dia. Christian de Chergé, prior dels monjos de Tibhirine (que foren assassinats a Algèria), ho expressà així: «Un got d'aigua ofert o rebut, un tros de pa compartit, una encaixada de mans, valen molt més que un manual de teologia sobre la possibilitat d'estar junts.»

b) *El diàleg de la col·laboració.* La cooperació pràctica de persones o organitzacions de diferents religions és una forma privilegiada de relació i de diàleg en la qual es posa l'accent en la pedagogia de l'acció, perquè també és a través d'una acció concertada que s'arriba a un intercanvi molt profund, a un diàleg intens i penetrant. De fet, l'acció, el fet d'estar actius, configura la vida.

S'aposta per aquesta clau metodològica perquè és en l'acció, en la manera de viure i d'actuar, que es manifesta l'autèntica religiositat i l'autèntica espiritualitat, la manera esperançada de viure avui la vida.

El diàleg de les obres es pot practicar en àmbits diversos, per exemple, quan en un barri un grup de veïns de diferents religions organitzen un espai de joc per als nens. A Catalunya tenim el GTER, format per representants oficials de cinc religions (catolicisme, ortodòxia, islam, judaisme i protestantisme), que treballem per l'harmonia, l'acomodació de les religions i, en definitiva, per la cohesió de la societat. En un àmbit mundial es pot posar l'exemple de la Conferència Mundial de les Religions per la Pau, fundada fa més de quaranta anys.

c) *El diàleg intercultural*. Les religions han nascut en contextos culturals molt diversos i han quedat empeltades a les formes culturals que han trobat. També les religions han influït en les cultures introduint valors, formes d'art, maneres de viure, concepcions ètiques, maneres d'entendre el món i la societat, el present i el futur. El concepte catòlic d'*inculturació*, que hem explicat anteriorment, il·lumina aquest influx bilateral. Per tant, el diàleg interreligiós i el diàleg intercultural estan necessàriament units i no es poden tractar de manera independent.

d) *El diàleg de l'experiència religiosa*. Es tracta de compartir les riqueses espirituals de les religions. Parlem d'un nivell molt profund de comunicació i d'intercanvi, precisament de tot allò que està més a l'arrel de les religions. La religió és una qüestió de fe, que arrenca d'un punt interior que embolcalla i fa possibles les diferents manifestacions que constitueixen la vida religiosa. Per tant, el diàleg de les religions sempre ha de ser un diàleg de fe, però hi ha moments o camins que subratllen especialment aquesta dimensió. A l'interior de moltes religions, l'ideal religiós practicat per tots els creients és viscut per persones o grups amb més radicalitat. És natural, per tant, que aquest tipus de diàleg es practiqui sobretot en els monestirs.

Hi ha tres nivells d'aquest diàleg: *compartir les experiències de pregària*, de silenci, d'interioritat; *estudiar conjuntament textos religiosos*, de mestres místics, de llibres sagrats; i *pregar junts*, que és possible entre religions monoteistes, però més difícil amb religions politeistes o amb aquell budisme que no afirma un déu personal.

e) *El diàleg interreligiós teològic o doctrinal*. És anomenat també «diàleg formal» o «diàleg pròpiament dit», perquè té com a objectiu la doctrina, les creences de les diferents religions. Hi ha moltes iniciatives de

L'home no és simplement un individu aïllat, sinó una persona, un feix de relacions. I les relacions humanes requereixen diàleg en profunditat.

diàlegs bilaterals entre cristians i budistes i entre cristians i musulmans, i trobades de les tres religions monoteïstes. Però el diàleg doctrinal entre religions és sempre més complex i difícil, i encara queda molt per fer.

La filosofia del diàleg o dialògica ha contribuït decisivament a superar l'individualisme modern. S'inicià també com a reacció als desastres de la Primera Guerra Mundial. Martin Buber defensà una antropologia de la relació, en què el diàleg és part constitutiva de l'ésser humà i del seu llenguatge. Ningú no es pot realitzar si no és en contacte i simbiosi amb un tu. Tota vida veritable és trobada en profunditat. L'home no és simplement un individu aïllat, sinó una persona, un feix de relacions. I les relacions humanes requereixen diàleg en profunditat. Aquesta és, sens dubte, la concepció cristiana de l'home i de la dona, creats a imatge i semblança de Déu, és a dir, un nus de relacions amb els altres, amb Déu, amb el món i amb si mateix. Aquest és l'origen conceptual d'anomenar l'home *persona*, amb una dignitat i uns drets inviolables.

Podem descriure el diàleg doctrinal, en negatiu:

- No és una *negociació*, que cerca un pacte. El diàleg intenta anar a fons i aprendre de l'altre.
- No és un *debat* i encara menys una *polèmica*, en què generalment hi ha un guanyador i un perdedor, en què se cerca vèncer l'altre i no convèncer-lo. Estan en joc la força i l'habilitat a l'hora de plantejar dels arguments. En canvi, en el diàleg tots hi guanyen i ningú no hi perd.
- No és una *simple conversa de cafè*, en què només s'enraona exposant els punts de vista, sense anar veritablement a fons i sense cap compromís. El diàleg és més exigent: vol compromís, té la voluntat d'anar a l'arrel dels temes. És una recerca de la veritat.

La tolerància és un pressupòsit necessari perquè hi hagi diàleg, tot i que corre el perill d'anestesiari les relacions si s'accepta que tot és bo perquè tot s'ha de respectar.

• No és només un exercici de *tolerància*. La tolerància és un pressupòsit necessari perquè hi hagi diàleg, tot i que corre el perill d'anestesiari les relacions si s'accepta que tot és bo perquè tot s'ha de respectar. És clar que es necessita també una veritable llibertat religiosa. Però el diàleg va més enllà de la tolerància i de la llibertat.

I com podríem definir el diàleg doctrinal en positiu? Es podria especificar com una comunicació entre persones, grups o comunitats, en una atmosfera de sinceritat, mútua confiança, respecte a la diferència i llibertat, que implica un coneixement de les posicions dels altres i un compromís en la fe respectiva, en què, arrelats en la pròpia identitat, s'aposta per l'obertura a les posicions dels altres, i en la quals els dialogants pretenen ajudar-se mútuament per a una millor comprensió de la veritat.

Les paraules clau en el diàleg doctrinal són, doncs, *identitat*, *obertura* i *veritat*.

a) *Identitat*. El binomi identitat/obertura (canvi) és una característica de tot veritable diàleg de continguts, i especialment del diàleg interreligiós doctrinal. La nostra cultura actual tendeix a considerar arrogant o presumptuosa una persona que afirmi que està convençuda de la veritat del propi criteri sobre un tema important, o que simplement afirmi la necessitat de tenir conviccions pròpies. Estem en una cultura líquida. En l'àmbit més estrictament religiós, s'afirma que mantenir conviccions que provenen de la revelació divina exigeix voler imposar-les als altres. Alguns afegeixen que creure en el monoteisme genera pensament únic que exclou matisos, o que tenir una identitat pròpia és contrari al sentit comú i a la convivència. El que cal, afegeixen, és cultivar una actitud pluralista i tolerant.

El pluralisme és un fet en les nostres societats i implica necessària-

ment l'acceptació de la diversitat, això és clar. Però moltes vegades s'afirma que també exigeix considerar que cap idea és millor que una altra, que totes serien igualment veritat o mentida. Que cadascú pensi com vulgui i no ens hi encaparem més. La tolerància seria l'actitud pròpia d'una societat plural, i seria entesa per alguns no només com la llibertat de pensar i de fer (que és pròpia de tota persona humana), sinó també com l'absència de criteris propis o de valors consolidats, a fi de no caure, diuen, en el fanatisme o en el fonamentalisme.

Però la tolerància es pot convertir fàcilment en una ideologia perversa, si esdevenim intransigents en la nostra exigència de tolerància i no admetem altres posicions. Seria el pensament únic que no hi ha cap valor segur. Creiem que, seguint aquests criteris, no hi ha societat que s'aguant i que tingui futur.

D'altra banda, la fe religiosa —i evidentment també la cristiana— genera necessàriament un convenciment, una certesa personal, perquè implica una opció humana fonamental, una actitud personal arrelada profundament, que proporciona una orientació nova i definitiva a l'existència. La fe arrela en el més profund de la llibertat de la persona, en l'opció fonamental i permanent per la qual l'home s'obre, o es tanca, a l'Absolut, i dona un sentit o un altre a la seva vida. Configura, doncs, una identitat pròpia. Sobre què dialogarem si no sabem qui som o què pensem?

La pregunta que ens hem de fer ara és: Com conjuminar els convenciments i les certeses, que configuren una identitat, amb una tolerància no ideològica, sense fonamentalismes, que permeti dialogar?

b) Obertura. Tota gran religió té la pretensió d'aportar quelcom bàsic sobre la transcendència i la seva presència en el món i en la història. Però tota religió hauria de tenir també la consciència del límit. Hi ha una dimensió d'ignorància en tota teologia, perquè estem davant del misteri (el qual no és expressable de manera adequada) de la petitesa humana davant de Déu. És molt lícit pensar que la pròpia religió està lliure d'error, però mai no estarà lliure del límit: no ho diu tot, ni ho pot dir tot. El diàleg, per tant, és el fruit de l'experiència de la pròpia contingència.

És molt lícit pensar que la pròpia religió està lliure d'error, però mai no estarà lliure del límit: no ho diu tot, ni ho pot dir tot.

Per això les aportacions de les altres religions són essencials a fi que cada religió i cada creient es puguin acostar més a l'essencial de la seva creença. Resulta evident que totes les cultures i totes les religions es necessiten mútuament per tal de continuar fidels a la millor part de cada una d'elles. Tota convicció sempre es pot millorar, aprofundir, complementar. Tota creença religiosa no és mai estàtica, perquè sempre es pot enriquir, perfeccionar, relacionar amb la vida de manera diferent. Els textos sagrats mateixos sempre s'han d'interpretar. Si es fa així, s'evitarà el fonamentalisme, que és el gran pecat contra el diàleg, o bé perquè fa una lectura literal dels textos, o bé perquè té una identitat tancada i excloent, integrista.

El diàleg vertader no amaga la pròpia fe o tradició, però evita la polèmica i l'apologètica. Exigeix pensar que les altres religions són un camí de salvació per als seus adeptes (com afirma el Concili Vaticà II). Implica també estar obert a la fe dels altres, estar disposat a l'evolució, a córrer el risc del canvi propi i dels altres. Es tracta, per tant, de tenir sempre una identitat oberta.

c) *Veritat*. No hi ha diàleg sense que els participants facin una aposta per la recerca de la veritat. Un dels perills del diàleg interreligiós és el relativisme, que pot prendre formes diverses.

Es pot caure en el relativisme reduint les veritats religioses a meres hipòtesis no confirmables o identificant la religió amb una simple expressió de cultura (i caient així en un relativisme cultural). També es pot caure en un relativisme existencial, en creure que no hi ha veritat en si mateixa (objectiva), sinó només la de qui se la creu (subjectiva): veritat per a mi, no per a tothom. Afirmar que tot és veritat equival a dir que res no és veritat.

Hi haurà sempre una tensió contínua entre dos extrems, el relativisme i el fonamentalisme. Existeix la veritat objectiva, però sempre la

podem conèixer millor: Pau VI arriba a dir que «el diàleg és [...] un art de comunicació espiritual [...]. En el diàleg [...] es realitza la unió de la veritat i de la caritat, de la intel·ligència i de l'amor». El diàleg és, doncs, un testimoniatge de la veritat, una prova de la veritat, una recerca de la veritat. Un camí d'enriquiment mutu.

L'aleshores cardenal Ratzinger, en un llibre sobre el diàleg inter-religiós, va fer aquesta bona síntesi sobre diàleg i veritat:

«La trobada entre les religions no pot ser una renúncia a la veritat, però només és possible mitjançant el seu aprofundiment [...]. La renúncia a la veritat i a les conviccions no eleva l'home, sinó que el redueix a quelcom útil i el priva de la seva grandesa. En canvi, s'ha d'encoratjar, [d'una banda,] el respecte profund a la fe de l'altra i la disponibilitat de cercar en el que ens sembla estrany la veritat que ens concerneix, que pot corregir-nos i fer-nos avançar. [Per altra banda, cal] la disponibilitat a abandonar les estretons de la nostra manera d'entendre la veritat [...] amb la convicció de no posseir plenament la veritat de Déu i d'estar sempre davant de la veritat com a persones que aprenen, pelegrinen a la recerca d'ella, en un camí que no acabarà mai.»

Per acabar, voldria descriure les característiques del veritable diàleg, que ha de ser *desarmat* (no ataca ni es defensa: les pròpies conviccions no són una imposició sinó una ofrena), *desposseït* (renuncia a tenir la raó i la veritat en tot: la pròpia posició no és l'única vàlida), *descentrat* (no es limita a intercanviar informació, sinó que va de la pròpia identitat a la recerca d'enriquiment en la identitat de l'altre), *silent* (la paraula neix del silenci i és compartida en el silenci, s'ha d'alliberar dels sorolls interns i externs a fi de poder entrar en una escolta humil i sincera) i *creador* (una trobada cordial, en comunió, permet una fecundació mútua, creadora, que és un do).

Notes

1. Títol original: *Conciliació de les religions en el marc de la reconciliació confessional i de l'acomodació a la cultura*. Aquest article és el discurs d'ingrés de l'autor a la Reial Acadèmia Europea de Doctors com a Acadèmic Honorari, llegit en l'acte de la seva recepció el 25 d'abril de 2019. Fou publicat en un llibre molt més extens en edició interna: *Societat plural i religions*, Barcelona, Reial Acadèmia Europea de Doctors, 2019, i reproduït a *Societat plural i el repte de les religions*, Lleida, Pagès, 2019.

2. *Los protestantes españoles*, Barcelona, Nova Terra, 1968.

3. *¿Qué es una sociedad multicultural? Falsos y verdaderos problemas*, «Claves de la razón práctica» 56 (1995), p. 14.